

Arhitektura u rečima: Ćipranić, Miloš. 2022. *Opisi arhitektonskih objekata u antici*, Beograd: Orionart i IFDT, 247 strana

Studije iz istorije antičke umetnosti redak su prizor u domaćem naučnom kontekstu. Monografija Miloša Ćipranića „Opisi arhitektonskih objekata u antici“, objavljena krajem 2022. godine u saizdavaštvu Orionarta i Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, utoliko je i značajnija. Ipak, njen značaj se ne odražava samo u činjenici da je u pitanju doprinos nerazvijenoj naučnoj oblasti. Daleko značajniji jeste njen interdisciplinarni potencijal. U najboljem duhu klasičnih studija, koje od svojih ranih početaka prevazilaze ograničenja nametnuta posmatranjem samo jedne vrste izvora, kolega Ćipranić u svom radu spaja istorijsko-umetničku i filološku analizu, proučavajući reference na arhitektonska ostvarenja u antičkim opisima umetničkih dela (ekfrazе) i prostora (periegeze).

Knjiga Miloša Ćipranića, napisana na dvesta četrdeset i sedam strana, podeljena je na osam poglavlja, tematski grupisanih u tri celine. Prva celina, sačinjena od poglavlja Građevine u rečima, Retorika i ekfrazа i Periegeza kao oblik diskursa, definišu i tematski određuju vrste, prirodu kao i narativne tehnike proučavanih tekstova. U prvom poglavlju, autor koncizno predstavlja osnovnu problematiku antičkih jezičkih predstava o umetničkim delima. Jedno od posebnih pitanja koja Ćipranić otvara jeste i to šta je arhitektonsko delo predstavljalo jednom antičkom autoru, smeštajući opise arhitektonskih dela ne samo u estetski i filološki, već i u historiografski kontekst. U narednom poglavlju, autor utvrđuje žanrovsko određenje ekfrazе. Ne upadajući u zamku anahronizma, kolega Ćipranić posmatra

razvoj značenja termina ekfrazа u srpskoj novovekovnoj filologiji, a posebno u delima Jovana Rajićа i „Retorici“ Jovana Sterije Popovića. Uporedo sa savremenom odrednicom, Ćipranić predstavlja značenje termina ἐκφρασις u kontekstu antičke retorike, a posebno kao važnu odrednicu antičkog retorskog obrazovanja, sagledanu kroz prizmu priručnika za obuku besednika. Treće poglavlje koncentrisano je na određenje pojma periegeze. U kontekstu savremenih naučnih rasprava, ovo poglavlje izdvaja se kao posebno važno. Naime, klasične studije nisu sasvim saglasne oko pitanja da li je periegeza zasebna žanrovska kategorija, stilska odrednica ili samo jedan element historiografskih dela. Ćipranić u velikoj meri razrešava ovu debatu – ističući da se periegetski elementi mogu naći u različitim antičkim delima. Posebno onim koja nisu jasno definisana kao periegeze. U tom smislu, Ćipranić ističe da je periegeza oblik diskursa prisutan u antičkoj književnosti, u kojem autor predstavlja sve elemente određenog prostora koje je smatrao dostojnim predstavljanja.

Naredna tematska celina, sačinjena od poglavlja Opisi fiktivnih objekata, Opisi stvarnih objekata i Toposi ekfrazа i periegeza, tiču se literarnih odlika, te toposа prisutnih u antičkim opisima arhitektonskih objekata. U četvrtom i petom poglavlju, autor predstavlja kako modalitete, tako i pojedinosti određenih opisa arhitektonskih objekata. Posebno treba pohvaliti jasnu distinkciju između fiktivne i realne arhitekture, te uzajamne odnose opisa fiktivnih i fizičkih objekata. Fiktivni objekti često su, ako ne i uvek, inspirisani realnim graditeljskim dostignućima. Napraviti jasnu razliku između onih građevina koje su realne od onih koje su fiktivne često predstavlja sizifovski posao. Autor predstavlja jedan mogući način razvrstavanja fiktiv-

nih i realnih objekata spram žanra, odnosno dela u kojem je arhitektonski objekat opisan. Iako je Ćipranićeva analiza fiktivnih i realnih objekata temeljna i hvale vredna, ona bi ipak bila dodatno obogaćena uporednom analizom materijalnih svedočanstava. Kao što je napomenuto, fiktivni objekti sadrže elemente realnih. Novija istraživanja, a posebno ona koja se bave ranovizantijskim ekfrazama, ukazuju da su idealizovani prostori, odnosno idealizovane građevine, često inspirisane referencama na određene arhitektonske objekte. Po svoj prilici, na ona arhitektonska ostvarenja koja bi izvornoj publici bila poznata. Iako bi analiza svakog pojedinačnog spomenika prevazišla opseg ove studije, pitanje recepcije pojedinih spomenika u određenom istorijskom i kulturnom kontekstu nameće se kao dodatna tema pogodna za buduća istraživanja. Šesto poglavlje Toposi ekfrazama i periegeza, ukazuje na učestale motive u antičkim opisima, poput motiva monumentalnosti, neizrecivosti, ili dodirivanja neba. Obuhvaćena tema svakako zavređuje zasebnu studiju. Posebno treba pohvaliti jasan i sistematski pregled najučestalijih motiva.

Poslednja tematska celina, sačinjena od poglavlja Imena arhitekata i institucija arhitekture i Spomenici, tiče se pitanja antičkog poimanja danas učestalih termina arhitekta i arhitekture. Savremena istorija umetnosti sklona je odbacivanju ideje umetnosti u predmodernim društvima, u korist termina vizuelna kultura. Iako je, bez sumnje, moderno razumevanje umetnosti nemoguće primeniti pre devetnaestog veka, ne treba zanemariti značaj estetskog kvaliteta, užitka, te institucionalizaciju onih koji proizvode vizuelnu kulturu. Upravo to su pitanja koja autor postavlja u pretposlednjem poglavlju. Posmatrajući antičke izvore, autor utvrđuje

značenje i razvoj institucije arhitekture, ističući važnost pisane (i izgovorene) reči o arhitekturi u procesu njene institucionalizacije. U poslednjem poglavlju, polazeći od Žaka le Gofa kao osnove, autor ispituje dihotomiju između dokumenta i spomenika na primeru antičke arhitekture. Kao posebnu odliku dokumentarnosti, odnosno monumentalnosti antičke arhitekture, autor ispituje pitanje kulturne memorije i njenog uticaja na odnos prema arhitekturi.

Studija Miloša Ćipranića nameće se kao neizbežno štivo za buduća istraživanja antičke arhitekture. U arheološkoj i istorijsko-umetničkoj praksi uopšte reference na arhitektonska dela u pisanim izvorima često se uzimaju kao sigurna svedočanstva o materijalnoj kulturi. Kako Miloš Ćipranić pokazuje u svojoj studiji, opisi arhitekture često iziskuju filološku analizu. Čak i u onim slučajevima kada se opisuje fizička realnost, nameće se pitanje do koje mere su dati opisi idealizovani i selektivni. Ipak, to ne znači da ekfrazе i periegeze ne mogu biti predmet proučavanja arheologa i istoričara umetnosti. Naprotiv, predstavljena studija ukazuje da su u pitanju izvori koji bi po prirodi trebalo da privuku proučavaoце materijalne kulture, s tim da je način posmatranja ovih izvora potrebno preusmeriti. Umesto posmatranja ekfrazama i periegeza kao tehničkih tekstova, koji služe kao arheološke mape, u njima ne treba nužno tražiti lokaciju određenih objekata. Iako ovi izvori ponekad mogu poslužiti zarad identifikacije, niz je ostalih i često zanemarenih pitanja koja otvaraju, poput recepcije i identiteta spomenika, odnosa čoveka prema arhitekturi ili oblikovanja identiteta putem arhitektonskih objekata.

Iako se manjak upotrebe arheoloških svedočanstava može izneti kao zamerka, ona je zapravo samo jedan od mogućih

pravaca za dalja istraživanja inspirisana studijom Miloša Ćipranića. Na koncizan način, oslobođena teškog i nepotrebno stručnog jezika, studija Miloša Ćipranića podjednako je filološka koliko i istorijsko-umetnička, odnosno arheološka. Postavljajući širok hronološki opseg, predstavljena studija nudi višestruko koristan uvod u opise arhitektonskih dela u antičkoj književnosti u celosti, od Homera, preko Biblije pa sve do pozne antike. Ne slučajno, knjiga nije ilustrovana. Time autor upućuje na važnost imaginacije i zamišljanja opisanih dela, kao jednog od ključnih fenomena antičkih opisa arhitekture. Ipak, nameće se pitanje koliko je

inovativna bila ta imaginacija ili je ona, pak, nužno bila inspirisana poznavanjem materijalne realnosti. One koja današnjem čoveku nije poznata na isti način. Na kraju, studija Miloša Ćipranića nudi nov metodološki uvid i u opise arhitektonskih dela sa centralnog Balkana, čime može ponuditi novinu i u domaćoj arheološkoj praksi.

*Ivan Mileković,
Odeljenje za istoriju umetnosti
– Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
ivanmilekovic@hotmail.com*